

Franc Šebjanič

**ŠOLNIK IN DOMOLJUB
ADAM FARKAŠ (1730—1786)**

Uvodni zapis

Ko sem pred dobrimi dvajsetimi leti v novoodkritih pismih Mihaela Bakoša njegovemu bratislavskemu zaščitniku Mihaelu Institorisu Mošovskemu prvič naletel na ime »poštnega posredovalca« Adama Farkaša, sem v svoje raziskovalne načrte vključil tudi zbiranje dokumentacijskega gradiva o njegovi življenjski poti. Ta moja odločitev je temeljila na domnevi, da bi njegova osebnost lahko bila vplivno povezana z nekaterimi silnicami protestantskega gibanja na slovenskem vzhodu.

Po večkratnih raziskavah v knjižničnih in arhivskih ustanovah ter rokopisnih zbirkah v Šopronu, Nemes Csóu, Budimpešti, v Bratislavi in Jeni, mi je uspelo zbrati toliko dokumentacijskega gradiva, da je moja domneva postala neizpodbitna resničnost. To gradivo predstavlja Adama Farkaša kot izjemno osebnost med prekmurskimi luteranskimi izobraženci 18. stoletja. Bil je srečnež, ki se je v obdobju razplamtele protireformacijske vihre (bržkone zavoljo rodbinskega plemiškega porekla) kot otrok znašel v Šopronu, tej privilegirani nemško-madžarski meščanski oazi pred cesarskim Dunajem in se tu temeljito izšolal. S svojo talentiranostjo si je potem kot edini prekmurski protestantski študent sredi 18. stoletja izbral univerzitetno izpopolnjevanje v pedagoških, filozofskih in teoloških vedah v Jeni na Saškem. In ko se je kmalu za tem vrnil v zavod, kjer se je šolal, kot pomočnik rektorja, da bi le-tu dosegel tudi rektorsko čast, je bilo to resda priznanje mnogo obetajočemu mlademu Prekmurcu, a hkrati tudi vzpodbudno znamenje trdoživemu slovenskemu človeku, ki je nekje med Muro in Rabo ter v izseljeništvu na šomodjskem ostal zvest Lutrovemu nauku. Takega položaja dotlej še ni bil deležen noben prekmurski Slovenec.

Nič nenavadnega ni, če si ob tem redkem napredovanju iz vrst zane-marljivo malo upoštevanega slovenskega občestva na Ogrskem zastavimo vprašanje: kolikšne in kakšne so bile vezi, ki so se spletle med Farkašem in Lutrovimi privrženci v Prekmurju?

Najprej moramo vedeti, da je Farkaš kot zavzet pedagog svoje pletistično ali (poenostavljeno rečeno) modernejše pojmovano luteranstvo v jožefinskem obdobju dopolnil s prosvetljenjskimi sestavinami in je zategadelj šopronski luteranski licej postal prizorišče tolerantnosti in večjezičnosti. Kot pedagog-metodik si je kljub slovenskemu poreklu priboril sloves in avtoriteto v vseh deželah takratne Ogrske. Na vplivnem rektorskem položaju mu zategadelj ni bilo težko sprotno seznanjanje s kritičnim položajem prekmurskega protestantskega gibanja, s problematiko in poslanstvom »artikularnega« Nemes Csóa in prav tako ne moralno oporništvu Bakošu, ki je gotovo tudi po njegovi zaslugi posrečeno dopolnil Küzmičevo delo in v pozitivni smeri začel obnovo slovenskega luteranskega življenja.

Poleg izgrajevanja vezi s slovaškimi luterani kot naravnim zaveznikom v hudih časih za prekmurske verske somišljenike in jezikovne sorodnike pa je bil Farkaš predvsem neposredni vzgojitelj in usmerjevalec tistih kadrov, ki so po letu 1782 nastopali kot pastori in učitelji med slovenskimi luterani v Prekmurju in na šomodjskem; naj omenimo samo Blaža Berkeja, Štefana Bačiča, Jožefa Gergarja in dejavnega — Štefana Sijarta. Pri-

prava le-teh in ostalih kadrov za obnovitveno delo po Küzmičevih in Bakoševih stopinjah je neminljiva zasluga moža, ki si je v tujem okolju umno in pogumno prizadeval kar najbolj pomagati svojim zapostavljenim in omalovaževanim rojakom.

Ker v slovenski publicistiki Farkaševa osebnost in delo, nekaj zavoljo klerikalno-političnih naziranj in nekaj zavoljo provincialno-primitivnih vrednotenj, nista naletela na zasluženno odmevnost, se mi zdi prav, če se po dvestopetdesetletnici rojstva z dolžno spoštljivostjo pomudimo ob njegovi ustvarjalni podobi, predvsem pa ob njegovi domoljubnosti in zvestobi rodni grudi. In to tem prej, ker je taka njegova naravnost zaobsežena tudi v njegovi zapisani poslednji volji.

Če ime Farkaša ni zbledelo v dijaških albumih, upajmo, da ne bo izbrisano niti iz zgodovinskih kronik vzhodnoslovenskega protestantskega gibanja!

Izobraževalna pot v obrambo protestantizma

Notranje-politična dogajanja na Ogrskem v prvih desetletjih 18. stoletja potrjujejo dejstvo, da se je v tej mnogonacionalni deželi, ki je vključevala tudi slovensko ozemlje med Muro in Rabo, stopnjeval politični in gospodarski pritisk habsburškega dvora. V tesni povezanosti z vladarsko hišo je nastopala tudi oficialna katoliška cerkev. Njena agresivna protireformacijska dejavnost je bila močno zaznavna tudi v gospodarsko zaostalem in fevdalnemu režimu izpostavljenem Prekmurju, kjer so številčno močnemu in kljubovalnemu protestantskemu življu bili leta 1732 z vojaško silo oteti zadnji bogoslužni objekti (v neposredni sosesčini borbeno nastrojenih in prav tako pokorjenih madžarskih kalvinistov).¹ Ob že dokaj uveljavljeni laizaciji cerkvenih poslov se je zategadelj maloštevilni svobodnjaški sloj skupaj s tlačanskim protestantskim življem usmeril k najbližjim »artikularnim«² naselbinam — predvsem k Nemes Csóu² — da bi tako našel moralno oporo za svojo privrženost novi veri in pa kakršnokoli možnost izobraževanja za svoje sinove v meščanskih protestantskih središčih. Težnja po izobraževanju in doseganje le-tega potemtakem naj ne bi bila privilegij posameznikov, marveč predvsem dolgoročneje zasnovana usmeritev k obrambi idejnih temeljev luterantstva in s tem povezane strategije opismenjevanja in prosvetljevanja širšega kroga somišljenikov.³ Hkratno pa je bila to tudi pot za utrditev in uveljavitev materinske slovenske besede.

Slovenski dijaki na šopronskem liceju do sredine 18. stoletja

Talentirani prekmurski protestantski šolarji so v prvi polovici 18. stoletja (po pridobitvi temeljnega znanja) nadaljevali šolanje v Šopronu in Bratislavi, posamič in redko pa tudi v drugih zapadnoogrskih in slovaških mestih.

Šopron je bil za protestantske dijake vmesna ali pa tudi končna postaja drugostopenjskega oziroma neke vrste višješolskega izobraževanja. Živahno trgovsko in obrtniško središče s premožnim nemškim meščanstvom je privabljal tudi šolarje iz oddaljenih narodnostnih podeželskih krajev (Slovaške, Transilvanije itd.), predvsem zavoljo možnosti učenja nemškega (pozneje pa tudi madžarskega) jezika. Šopronski luteranski licej je bil tako po številu učencev, kakor tudi po sestavi profesorskega zbora med pomembnimi protestantskimi učno-vzgojnimi zavodi na Ogrskem in kot takemu so plemiško-meščanski dobrodelniki z dotacijami ter dijaškimi štipendijskimi

¹ Protireformacijska vojaška akcija je leta 1732 zajela 3 luteranske župnije v severovzhodnem Prekmurju ter več kalvinskih krajev v Oršegu (na Ogrskem).

² Nemes Csó je vaško naselje v bližini Kőszega, ki je do današnjih dni ohranilo dokumente slovenske prisotnosti v obdobju protireformacije.

³ Sebjanič Franc, Protestantsko gibanje panonskih Slovencev, M. Sobota 1977, 35—42

ustanovami do konca 17. stoletja dalje stalno zagotavljali, gmotne temelje obstoja.⁴

Zanimivo je omeniti tudi dejstvo, da je licejsko vodstvo uspelo prebroditi najrazličnejše krizne situacije (obdobje prepovedi in omejitev po szatmárskem miru 1711, razsajanje kužne epidemije, zrahljane odnose in veropovedno polemiko z vodilnim mestnim pastorjem itd.) in mimo veljavnih predpisov vzpostaviti zaključni študij z nekaterimi prepovedanimi predmeti fakultetnega značaja. Glede na to, da so trije rektorji šopronskega liceja v prvi polovici 18. stoletja zaključili svoje študije na nemških protestantskih univerzah z večjo ali manjšo pietistično usmeritvijo, je razumljiva vplivnost tovrstnih idej na celotni učno-vzgojni proces, še posebej pa udomitev Franckejeve realistične pedagoške naravnosti v programskih zasnovah licejskega profsorskega zbora.⁵

Čeprav sta iz sredine 18. stoletja bili med obema zadnjima vojnama ohranjeni zgolj dve razredni matični knjigi šopronskega liceja (za šesti razred od leta 1738 in za peti od leta 1762 dalje),⁶ lahko na podlagi nekaterih življenjepisov in drugih dokumentov ugotovimo, da so se ob koncu 17. ter v prvih treh desetletjih 18. stletja v tem zavodu šolali naslednji slovenski dijaki iz Prekmurja: Avgust Peter Lutarič iz Ivanovec, Štefan Sedonja od Sv. Benedikta, Blaž Keresturi in Nikolaj Gergar iz Križevca, Adam Berke iz Lončarovec, Štefan Kučan iz Mihalovec, Blaž Horvat iz Fokovec ter po letu 1730 tudi Štefan Küzmič; glede na študij slovenskih dijakov na nemških univerzah in glede na večje število službujočih prekmurskih luteranskih učiteljev in predikantov v prvih obdobjih 18. stoletja je upravičeno moč sklepati, da je bilo njih število še večje.

Osnovno in srednješolsko obdobje kakor tudi preostali del svoje ustvarjalne življenjske poti je s tem učnovzgojnim zavodom prav tako povezal eden redkih slovenskih prosvetljenih pedagogov in metodikov 18. stoletja — učeni licejski rektor Adam Farkaš.

Licejsko in univerzitetno študijsko obdobje Adama Farkaša

Vsi znani življenjepisni zapisi o Adamu Farkašu soglašajo v tem, da se je rodil leta 1730 na Suhem vreju, ki predstavlja danes zaselek Tešanovec v Prekmurju in obsega tudi Farkašev breg. Bržkone je bil njegov oče Štefan plemiškega porekla, kot to razodevata kontrolna popis plemiškega življa iz leta 1717 in 1726/27.⁷ Po vsej verjetnosti pa je kljub zvencemu predništvu v Farkaševem slučaju šlo samo za drobnolastniškega in v tem obdobju že obubožanega gospodarja, kajti sicer se njegov sin Adam v obdobju svojega poznejšega šolanja ne bi znašel na listi internatskih podpirancev.

Za razliko od nekaterih luteranskih otrok, ki so osnovnošolsko izobraževanje začeli v domačem okolju ali v bližini rojstnega kraja, je bilo Adamu Farkašu leta 1738 omogočeno obiskovanje začetnega razreda v šopronskem protestantskem liceju. Po uspešno končani osnovni šoli zasledimo na tem učilišču v letih 1745—1748 talentiranega dijaka Adama Farkaša kot štipendista, opredeljenega za učiteljski poklic.⁸ Licejski in drugi kronisti pišejo o tem, da je v zaključnem letniku bil Farkašev profesor takratni rektor Dániel Hajnóczy,⁹ ki mu je razen teološkega učenja, filozofije in kla-

⁴ Do leta 1750 je bilo v šopronski luteranski skupnosti vzpostavljenih 17 različnih štipendijskih ustanov.

⁵ Payr Sándor, *Negyedfélszázados főiskola Sopronban*, Sopron 1907, 21—24.

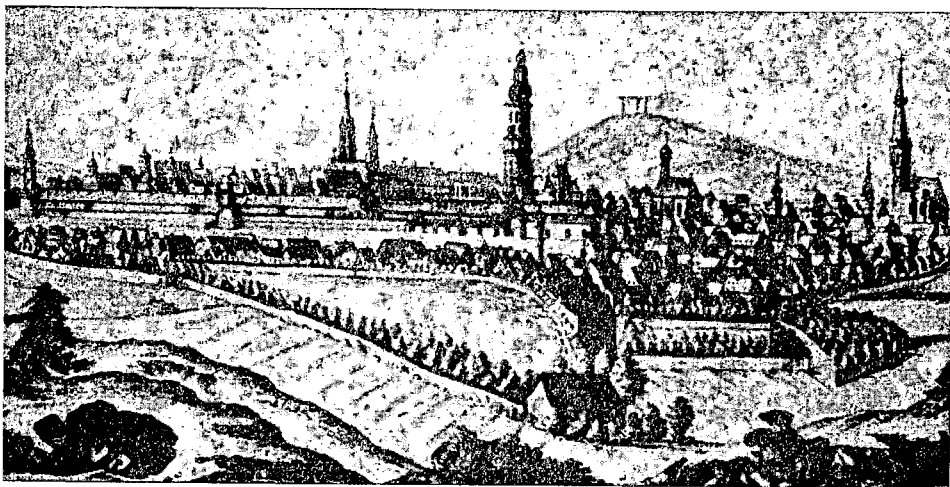
⁶ Šopronski licej je po znanih zapisih leta 1741 obiskovalo blizu 300 gojencev, od tega dobra polovica osnovnošolcev.

⁷ Schneider Miklós, *Vas vármegye 1717. évi nemességvizsgálata*, Szombathely 1939, 11—24.

⁸ Računske knjige štipendistov za obdobje 1730—1750, arhiv evang. cerkvene občine v Sopronu.

⁹ Dániel Hajnóczy (1690—1747) je postal rektor leta 1740; je avtor vrste hvalospevov in verskih besedil v latinščini; Németh Sámuel, *A soproni evangélikus liceum történetének egy százada (1681—1781)*, rokopisna zbirka gimnazije Dániela Berzsényija v Sopronu, 24—25.

sičnih jezikov »mimo« predpisov posređoval tudi gradivo s področja sočasnih političnih ved.

Šopron ob začetku Farkaševega šolanja

Mladi Farkaš je v času svojega šopronskega šolanja v skladu s takratno izobraževalno prakso izjemno dobro obvladal klasične jezike ter si pridobil za svoj bodoči poklic nadpovprečno znanje iz filozofije in njej sorodnih ved. Poglobljanje v učno gradivo mu je omogočala tudi luteranska cerkvena biblioteka z znatnim knjižnim skladiščem. Ogledalo pridobljenega jezikovnega znanja in miselne naravnosti v zaključnem dijaškem obdobju predstavlja njegova latinska verzifikacija z naslovom »Pesem o poteptani kreposti«, ¹⁰ ki je ohranjena s podobnimi dijaškimi pesnitvami iz šopronskega liceja v deželni evangeličanski arhiv v Budimpešti.

Kakorkoli je v tej gostobesedni in dolgovezni Farkaševi žalostinki za krepostjo tu in tam zaznati prosvetljenske klice nove dobe, je bistvena njena prevladujoča značilnost, zanesenjaško dosledna obramba poglobljene pobožnosti kot ene največjih življenjskih vrlin. S tega gledišča je zanimiva predvsem tale njegova ugotovitev v zaključnem delu pesnitve: »Kdor hoče biti pobožen, ga takoj razglasijo za pietista.« ¹¹ To pa je dejansko dobro znana obrambna pietistična krilatica tedanje dobe, v kateri se je na Ogrskem oziroma Slovaškem eno krilo protestantske cerkvene hierarhije na čelu z Danielom Krmanom (1663—1740) žilavo borilo proti temu znatno razširjenemu naziranju, ki se je pojavilo na dveh nemških luteranskih univerzah.

Glede neposrednega vzornišva Farkaševi latinski verzifikaciji velja opozoriti na latinsko leporečje in pesnikovanje njegovega profesorja Dániela Hajnóczyja, ki je kot priznan latinist svojega časa bil celo častni član jenskega latinskega združenja. ¹²

Uspešno zaključeno šolanje na šopronskem evangeličanskem liceju je (ob vsestranski podpori šolskega vodstva) ukaželnemu Farkašu leta 1751 odprlo pot do univerzitetnega študija na znameniti jenski univerzi. Enaindvajsetletni Farkaš ni bil prvi slovenski luteranski mladinec, ki mu je uspelo priti v Jenó, je pa bil med onimi redkimi študenti, ki se niso zapisali pastorskemu poklicu.

¹⁰ V izvirniku: »Carmen de virtute praesae«.

¹¹ V originalu: »Qui volet esse pius, fit pietista statim«.

¹² Lat. »Societas latina«.

ogrsko krono,¹⁵ je Farkaš utrdil že prej navezано prijateljstvo s slovaškim študentom Jožefom Benczurjem. Ker se je le-ta povezoval z izobraženci-sorojaki in bil enako naravnán na pedagoško delovno področje, je vse to nedvomno vzpodbudno vplivalo tudi na razvojno pot Farkaša, predvsem pa na njegvo domoljubno usmerjenost, ki je ni obešal na veliki zvon in ki je tudi nikdar ni zatajil.

Pridobljeno splošno in pedagoško znanje, prav tako pa tudi sloves jenske univerze sta zdaj že strokovno-izobraženemu mlademu Farkašu leta 1754 odprla vrata v predavateljski krog šopronskega luteranskega liceja.¹⁶

Rektorska funkcija za učenega prekmurskega Slovenca

Adam Farkaš je triindvajsetleten začel svojo profesorsko kariero v učilišču, ki ga je komaj pred tremi leti zapustil kot abiturient. Takoj ob nastavitvi je bil postavljen tudi za pomočnika rektorja Jánosa Ribinija (1722—1789), kar je brez dvoma pomenilo javno priznanje in zaupanje njegovi izobraženosti, strokovni podkovanosti ter vzgojiteljski vnemi. Pedagoškemu delu v liceju se je zapisal za vse življenje.

V primerjavi z obdobjem svojega šolanja je Farkaš ob nastopu profesorske službe na liceju lahko ugotovil, da se je nekolikánj zboljšala gmotna situacija zavoda, predvsem pa položaj dijaštva. Zmogljivosti takoimenovane alumneuma, ki je v glavnem skrbel za prehrano siromašnih dijakov, so se povečale, porasle so pa tudi štipendijske ustanove tako za licejske učence kot za visokošolske štipendiste na nemških univerzah.

Profesor Farkaš je na liceju zatekel njemu že znano organiziranost, ki je bila tesno povezana s strogim režimom izpovedovanja luteranske vere po določilih licejskih dokumentov, sprejetih leta 1741 na konventnem zboru šopronske luteranske skupnosti (nadzorovana udeležba pri bogoslužju, skupne molitve itd.). Bistvenega pomena za dijaštvo in licejski profesorski zbor pa je bila veljavnost učnovzgojnega programa, ki ga je ob svojem nastopu zasnoval takratni rektor Dániel Hajnóczy. V njegovem učnem načrtu je moč zaslediti tako zmerno pietistično naravnánost kakor tudi racionalistično opredeljenost. Kljub skopim metodičnim napotkom ob predmetniku, ki je (skupno za vse gimnazijske razrede in letnike) obsegal devet predmetov,¹⁷ je z uvedbo madžarščine oziroma nemščine kot razlagalnih jezikov zoževal dotlejšnjó razprostranjenost in nedotakljivost latinščine ter se s poukom nekaterih realnih predmetov približeval stvarnejšim življenjskim potrebam. Ni dvoma, da sta Farkašu v profesorskem zboru bila pri srcu dva moža — vodilni János Ribini in v javnosti malo upoštevani mož, njegov rojak têr bivši učitelj, Blaž Horvat. Prvi je tako kot on študiral v Jeni, kjer se je seznanil z novim pojmovanjem Lutrove vere in vernosti (in se je zavoljo le-tega zapletel v polemíčne razprave z lokalnima šopronskima pastorejma) in je bilo to njegovo stališče Farkašu dokaj blizu. Drugi ga je s svojo starčevsko vzgojiteljsko vnemo in izkušénostjo duhovno povezoval s svetom domačih ljudi, ki so zaradi vztrajanja v Lutrovi veri morali romati v Nemes Csó ali pa se izseljevati na Šomodjsko.¹⁸ Budil mu je tudi ljubezen in spoštovanje do slovenske besede, v kateri bi prav tako kot v nemščini ali madžarščini lahko javno oznanjali in posredovali Lutrov nauk.

¹⁵ Feyl Othmar, Die führende Stellung der Ungarnländer in der internationalen Geistesgeschichte der Universität Jena, Wissenschaftliche Zeitschrift der F. Schiller Universität Jena, 1954, 412—423; Peuckert Herbert, Die Slawen der Donaumonarchie und die Universität Jena, Berlin, 1958, 21—196 in 220—227.

¹⁶ Müllner Mátyás, A soproni evang. főtanoda története, Sopron 1857, 77; isti v nemški izdaji, 94.

¹⁷ Hajnóczyjev predmetnik je obsegal verouk, latinščino, grščino, hebrejščino, filozofijo, občo in madžarsko zgodovino, občo in deželni zemljepis, aritmetiko in družboznanstvo (na temelju časopisnih poročil).

¹⁸ Blaž Horvat iz Fokovec je bil pred prihodom v Šopron učitelj v Nemes Csóu, 33 let pa je poučeval v drugem licejskem razredu. Umrl je v Šopronu leta 1761.

Ob razumevanju svojega predstojnika se je zategadelj Farkaš z veliko odgovornostjo lotil dela z mladino. Pred licejskimi gojenci ni nastopal zgolj kot zahteven učitelj, marveč tudi kot iskren, dobronameren vzgojitelj, ki je skušal vsakogar razumeti in vsakomur pomagati. Številni dijaki so mu zategadelj izkazovali spoštovanje in hvaležnost. V skladu s takratnimi dijaškimi običaji si je več licejskih učencev izprosilo tudi njegov spominski zapis v lasten album.¹⁹

Zavoljo posvedočene učenosti in predanosti vzgojnemu delu je bil Farkaš po treh letih službovanja na liceju povišan v šolskega rektorja, leta 1785, po odstopu Jánoša Ribinija, pa je bil postavljen celo za rektorja ugledne šopronske šolske ustanove. Na tej visoki strokovni in družbeni funkciji je ostal polnih 28 let, od vseh dotlejšnjih rektorjev najdelj; njegovo ime je zaslovelo ne samo v šopronu, marveč tudi v drugih šolskih in cerkvenih središčih takratne Ogrske. Gojenci šopronskega liceja, predvsem njegovi neposredni slušatelji, se v tem obdobju niso obračali nanj samo zavoljo albumskih vpisov, ampak so mu neenkrat podarjali tudi tiskane pozdravne in častilne pesnitve (v latinščini ali nemščini). Avtor prve znane verzifikacije v njegovo čast, natisnjene okrog leta 1776, je bil licejski dijak in poznejši madžarski časnikar Mátyás Rát.²⁰

Iz vseh doslej znanih tiskanih in rokopisnih virov je moč ugotoviti, da so ga na njegovi šolniški a vseskozi samotarski življenjski poti visoko cenili gojenci vseh narodnosti.

Dijaško spoštovanje je Farkaš obilo nagrajeval po moralno-vzgojiteljski plati. V očetovski skrbi za bodočnost licejskih učencev je ob njihovem prešolanju ali nadaljevanju študija na univerzah neenkrat lastnoročno spisal latinsko priporočilo, ki je veljalo tudi kot spričevalo in ki se je odlikovalo po zgoščenosti vsebini in uglajenem stilu.²¹

Posebno preizkušnjo iznajdljivosti in dalekovidnosti rektorja Farkaša je v obdobju vladavine Marije Terezije sprožila uredba kraljevega namestništva iz leta 1766 o popisu organizacijske zgradbe in dejavnosti protestantskih učnovzgojnih zavodov. Protireformacijsko naravnana uredba bi naj poleg materialnih virov vzdrževanja ugotovila predvsem kršitev predpisov o učnih programih, ki niso dopuščali vključevanje višješolskih predmetov.

Rektor Farkaš je prek cerkvenoobčinskega konventa v pičlih treh mesecih posredoval oblastem obširno poročilo o liceju. Na temelju tega in predhodnega poročila mestne uprave je kljub namernim prikrivanjem nekaterih prakticiranih programskih sestavin vendarle moč upodobiti dokaj realno stanje šopronskega protestantskega učilišča. Na zavodu je bilo sočasno 211 učencev in 6 profesorjev, učni program pa je za razliko od prejšnjih rektorskih obdobjev vključeval — v skladu s pietistično in že zaznavno zgodnjeprosvetljiensko usmeritvijo — dva nova predmeta: naravno in mednarodno pravo.²²

Ker na temelju posredovanih poročil protestantskih učnovzgojnih zavodov oblastveni krogi niso mogli izvesti svojih načrtov o omajanju njihovega obstoja ali vsaj o okrnitvi njihove dejavnosti, so vodilni protestantski stanovi začeli razmišljati o utrditvi in poenotenju učnih programov, medtem ko je Farkaš usmeril vsa svoja prizadevanja v izpopolnitev in posodobljanje licejskega pouka. O vseh njegovih ustvarjalnih naporih ni

¹⁹ Farkaševi zapisi so znani npr. v albumih Károlya Hajnóczyja (sina rektorja Dániela Hajnóczyja) in Mátyása Ráta.

²⁰ Mátyás Rát je bil urednik prvega madž. lista (*»Magyar Hirmondó«*), ki je izhajal v letih 1780–82 v Bratislavi.

²¹ Prvo znano priporočilo oz. spričevalo iz leta 1767 je veljalo za nekega Ludvika Bessenya, drugo, iz leta 1783, pa je Farkaš napisal za Györgya Hrabovskega, poznejšega pastora, znanega cerkvenega pisca in zbiratelja pomembnih cerkvenozgodovinskih listin.

²² Fináczy Ernő, *A magyarországi közoktatás története M. Terézia korában*, Budapest 1899, 192–206.

ohranjenih večje število dokumentov. Zahvaljujoč pridnosti enega njegovih slušateljev, slovaškega dijaka in poznejšega znanega knjižnega zbiratelja Juraja Ribaya²³ pa je v rokopisu vendarle oteto pozabi njegovo filozofsko razglabljanje, ki se zrcali v predavateljstvu in učnem načrtu »praktične filozofije«, njegovem in Ribinijevem skupnem delu.²⁴ Ni dvoma, da gre v tem slučaju za Ribinijevo predlogo in posamezne obravnave, ki jih je Farkaš dopolnil in smiselno zaokrožil. Na 238 rokopisnih straneh in v okviru 480 paragrafov so nanizane teze iz splošne filozofije, etike in naravnega prava. Čeprav so v tem gradivu prosvetlenski elementi redkeje zaznavni, je naravnost k stvarnosti in človeku dokaj jasno izražena. Posamični nemški izrazi na robu nekaterih razdelkov zgovorno potrjujejo misel, da je bilo to gradivo dejansko vključeno v licejski urnik in v najvišjem razredu porazdeljeno na tri učne predmete.

Farkaševo rektorstvo, predvsem njegovo najbolj aktivno pedagoško obdobje, sovпада tudi z uresničitvijo posebne učno-vzgojne naredbe za Ogrsko (1777),²⁵ ki je izšla tri leta po sprejetju podobnega programskega predpisa za avstrijske dežele (1774). Ker so v tej naredbi oživetvorjena poglobljena programska načela zaupnega pedagoškega svetovalca Marije Terezije, Adama Kolarja, o katerega dejavnosti je bil Farkaš seznanjen prek svojih slovaških zvez, ni brez vsake podlage mnenje o njegovem zgledovanju na oblastno razglašeni novi učno-vzgojni program.

V nasprotju s pritajeno Farkaševo sprejemljivostjo nove šolske usmeritve pa večina protestantov na Ogrskem ni bila naklonjena reformnim prizadevanjem Dunaja in to predvsem zategadelj ne, ker je smatrala uveljavitev novega režima v šolski praksi za kršitev cerkvene avtonomije. Ne glede na tako stališče je vzpostavitev reformnega vzdušja posredno vendarle vplivala na preobrazbene zasnove protestantskih gimnazij in med temi tudi na šopronski licej, ki ga je vse bolj v novem duhu krmaril zdaj že preizkušeni pedagog in metodik Adam Farkaš.

Prijateljsko dopisovanje z dvema uglednima slovaškima protestantom

Čeprav je bil Farkaš službeno vezan za konvent šopronske evangeličanske skupnosti in osebnosti lokalne ter deželne cerkvene hierarhije, zaslužijo posebno pozornost njegovi prijateljski stiki z dvema vidnima predstavnikoma slovaških protestantov — z Jožefom Benczurjem (1728—1784)²⁶ in Mihaelom Institorisom Mošovskim (1733—1803).²⁷ S prvim, ki se je podobno kot on posvetil pedagoškemu in šolsko-organizacijskemu delu, se je bržkone spoznal že v času svojega šopronskega šolanja, prijateljstvo pa poglobil ob študiju na jenski univerzi. Seznanitev in navezava prijateljstva z drugim je moč časovno opredeliti na obdobje po nastopu službe na šopronskem liceju, bodisi po uradni poti ali pa prek Benczurja oziroma Bakoša.²⁸ Za karakterizacijo teh Farkaševih stikov in njegovega odpiranja vplivom slovaškega protestantskega kroga naj služi njegovo pismo M. Institorisu Mošovskemu z dne 2. maja 1772. Po potrditvi prejema Severinijevih zgodovinskih priročnikov²⁹ se v njem takole izpoveduje: »Že dolgo

²³ Menčík Ferdinand, Jiří Ribay, Viden 1892, 5; Fried István, Ribay György (Juraj) és Sopron, Soproni szemle 1965, 180—184.

²⁴ Naslov rokopisnega gradiva, ki ga je zapisal Juraj Ribay, glasi: Preceptiones Rybiniano-Farkasiana. Philosophiae practicae connotata a Georgio Ribbay 1773; hrani ga rokopisna zbirka deželne Szécsenyijeve biblioteke v Budimpešti.

²⁵ V izvirniku »Ratio educationis«; Kosáry Domokos, A kétszázéves Ratio educationis, Magyar Pedagógia, Budapest 1977, 1—16.

²⁶ Jožef Benczur je bil rektor bratislavskega liceja v letih 1760—1770, liceja v Kežmarku pa od 1771 do 1776. Dopisoval se je tudi z Adamom Kolarjem. Napisal je Compendium Hungariae geographicum in Ungaria semper libera.

²⁷ Mihael Institoris Mošovski je bil kot vodilni slovaško-madžarski pastor v stikih tudi z Mihaelom Bakošem.

²⁸ V svojem dopisovanju z M. Institorisom Mošovskim Bakoš večkrat omenja Farkaša kot posredovalca pošte.

²⁹ János Severini (1716—1789) je avtor zgodovinske publikacije »Conspexus Historiae Hungariae«.

Te spoštujem zavoljo Tvojih zaslug (ničesar ne pišem razen tega, kar je res), ker drugega ne morem trditi, bodisi zaradi pestrega znanja, ki gotovo ni navadno, bodisi zaradi plemenitosti, ki je posledica znanja. Na takšne razloge se opira dejstvo, da sem zares neskončno vesel, kadarkoli dobim Tvoje pismo.»

V istem pismu se je razpisal tudi o prijateljstvu z Jožefom Benczurjem in to v naslednjih vrsticah: »Kaj počenja naš odlični Benczur, tega skoraj ne vem. Tako hitro me je odrinil iz svojega spomina, da mi iz Kežmarka sploh še ni napisal nobenega pisma, dočim mi je, ko je bil še v Požunu, čestokrat pisal in tudi dobival moja pisma. Če ne bi bila že od najine najnežnejše mladostne dobe takšna prijatelja, da se sploh ne morem jeziti ali razburjati, bi se gotovo že razhudil nad njim in ga morda tudi ozmerjal. Ko mi je v pismu sporočil svoj nenadni odhod iz Požuna in se poslovil od mene, svojega dotedanjega soseda, mi je obljubil, da mi bo o vsem drugem poročal. Ko mu boš pisal, zelo častiti mož, Te prav vljudno in zavzeto prosim, da mu izročiš v mojem imenu mnogo pozdravov in ga opozoriš, naj tako zelo ne pozablja na svojega zares iskrenega in zvestega prijatelja.«

V želji, da bi se s svojim prijateljem in zaščitnikom Institorisom o marsičem tudi osebno pogovoril, mu je Farkaš dve leti pozneje, 4. maja 1774, posredoval naslednje vabilo: »Če spada torej naš šopron med Tvoje neznane kraje, potem Te zavzeto prosim, da se potrujiš in ga ne samo spoznaš, ampak si ga natanko razgledaš. Pridi in verjemi mi, da boš vsem dobrodošel. Bodi moj gost, če se Ti ne zdi za malo. Rad bom naredil, kar je v mojih močeh, da se Ti bom skušal na ta način zahvaliti.«

Kljub temu, da je iz dopisovanja Farkaša z Institorisom moč ugotoviti, da sta se (bržkone leta 1774) le osebno srečala (verjetno v Bratislavi), Farkaš v pismu z dne 8. marca 1775 spet ponavlja svoje povabilo, ko piše: »... Ti, najboljši zaščitnik, bi si končno vendar že lahko vzel toliko časa, da bi si ogledal to naše mesto in razveselil s svojim obiskom nas, ki Te tukaj visoko cenimo«.

Ker je Farkaš v obdobju Benczurjevega ravnateljstva v Kežmarku ponovno navezal pismene stike z njim in bil obveščen tudi o njegovih načrtih, je razumljivo tudi njegovo nadaljnje zanimanje za prijateljevo življenjsko pot prek korespondence z Institorisom. V pismu z dne 8. marca 1775 je to svojo željo takole izrazil: »Če Ti bodo kdaj opravi dopuščali, da mi napišeš veselo pismo, bi mi zelo ustregel, če bi mi kaj sporočil tudi o našem Benczurju. Kdaj bo že vendar pri vas prevzel senatorsko čast in otreseš šolski prah?«.

Ohranjena Farkaševa pisma M. Institorisu³⁰ — poleg izpovedovanja prijateljskih čustev, — razodevajo, da je bil po tej poti seznanjan z novicami iz dvorskih krogov in prav tako iz vplivnega bratislavskega protestantskega okolja; iz tega dopisovanja je posebej razvidna njegova in licejska preskrba s priročniki in drugimi publikacijami prek protestantske Bratislave.

Učni program — Farkašovo življenjsko delo

Ko so se v začetku jožefinskega obdobja začele protestantizmu odpirati svetlejšje perspektive in ko je v tem znamenju prišlo tudi do organizacijske utrditve evangeličanske cerkve na Ogrskem, so laični pripadniki vodstvenih teles te skupnosti začeli razmišljati tudi o izboljšanju izobraževalnega sistema v šolah pod svojo upravo. Eno glavnih pomanjkljivosti v obstoječi šolski praksi so odkrivali v vsebinski neenotnosti. Kljub prizadevanjem po enotnem šolskem sistemu pa so predstavniki posameznih cerkvenih skupnosti v srednješolskih središčih želeli ohraniti svojo avtonom-

³⁰ Institorisu naslovljena pisma hrani rokopisni oddelek biblioteke Slovaške akademije za znanost in umetnost v Bratislavi.

nost. Šopronski luteranski konvent je zategadelj zaupal izdelavo novega učnega načrta svojemu licejskemu rektorju, Adamu Farkašu.

Ker je šopronski konvent posredoval predlog novega učnega programa vsedržavnemu cerkvenemu zboru po njegovem sprejetju 5. junija 1775, je moč sklepati, da je Farkaš že v prvi polovici tega leta končal svoje rokopišno delo z naslovom: PRISPEVEK k hvalevrednim nasvetom drugih za izboljšanje evangeličanske latinske šole v Šopronu s pristavkom, da ga prepušča »pravični in dobrohotni sodbi tistih, ki se zanj zanimajo, predvsem svojih nadrejenih«.³¹

La 21. 18
Farkas: G. J. 1775

B. D. D. V.

Symbola

*ad laudabilia aliorum consilia
de emendandis Scholis Latinis Evang. Sopron.*

*aegro, et benigno, quorum interest, superiorum in primis,
iudicio subiecta.*

Naslovna stran in uvod v Farkašev
učni program

Emendandum est. Quod in Hungaria Scholam, viti-
onem, quae vitiis, rerum, peioribus, non paucis, proditur, et pro rebus,
non circumstantibus, ad usum non diffinibilem traditur, vitiis,
caro, quam arduum est, et impeditum, equidem iam tum, non igno-
rabam, cum mihi, ut haec de re cogitarem, cogitatioque in chartam
conuerterem, ad ista, quorum auctoritas quid me non imminente
plurimum valere debet, demandaretur: tamen postea, cum de hoc,
mihi late, negotio, paulo studiosius meditaber, illud, multas
ob rationes, viva quaeque, et, quae, voce commemoranda, longe
difficilius esse, quam initio quidem cogitarem, ita promissa, senten-
tiam, ut parum affuerit, quae desiderem a proprio, praesentem,
cum iudicio non statim abiecti iudicium certum esse putarem, et,
nulla me, quae ad alios, me multo periculis, sapienter excipi-
tatis essent, praesentemque et recte praeparat, pro viribus, effectui
daret, quam ipsam, minus recte praesentem, praeparat, ingenio, pro-
fiter. Tunc, quod abundantem cum esse debere, ingenio valentem,
variarum cognitionis disquisitionum multum, inchois adole-
sentibus peritum, rerum non circumstantibus non ignarum,
longo rerum usus subactum, subiectis adhaes variis, et
Vitis doctis, rerumque harum peritibus, haec de materia
iam in lucem editis, instructum, equidem mihi perperam
qui, quod approbationem, si non omnium, plurimorum tamen,
meretur, et ad usum in omnibus per Hungariam scho-
lis transferri possit, in medium proferat: a quibus omni-
bus

V uvodu svojega življenjskega dela,³² ki ga že v zaznavni meri preveva prosvetljenjski duh, je Farkaš iskreno in modro razložil nastanek svojega učnega načrta. Njegova obrazložitev glasi:

»Kako težko in naporno je pripraviti navodila za izboljšanje šol augsburške veroizpovedi na Ogrskem, ki bi bila všče številnim strokovnjakom in bi jih bilo moč v skladu z našimi prilikami brez težav uporabljati, sem se že takrat dobro zavedal, ko so mi tisti, katerih avtoriteta pri meni upravičeno največ velja, naročili, da o stvari razmišljam in svoje misli zapišem. Vendar sem kasneje, ko sem o zaupanem mi naročilu malo temeljiteje razmišljal, čutil, da je ta naloga zaradi mnogih navodil, ki jih je treba po potrebi podati tudi v živem jeziku, daleč težja kot pa sem v začetku mislil, in tako je le malo manjkalo, da nisem odstopil od načrtovane naloge, zlasti ker sem bil mnenja, da sodba duha, ki mahoma postane malodušen, ne more biti zanesljiva; tudi sem javno izjavil, da bi raje to, kar so drugi, mnogo bolj izkušeni kakor jaz, v svoji modrosti dognali ter pametno in pravilno (za šole) predpisali, po svojih močeh pripravil za uporabo, kakor da sam, z manjšo upravičenostjo, nekaj na novo predpisujem. Prepričal sem se, da mora vsak tisti, ki hoče javno priobčiti nekaj, kar naj si zasluži hvalo, če ne vseh, pa vsaj večine, in kar naj se uporablja na vseh ogrskih šolah, imeti na pretek časa, da mora biti nadarjen in doma v različnih znanostih, da mora poznati pri-

³¹ Naslov le-tega se v latinskem izvirniku glasi: *Symbola ad laudabilia aliorum consilia de emendandis Scholis Latinis Evang. Sopron-aegro et benigno, quorum interest, superiorum in primis, indicio subiecta.*

³² Izvirnik hrani evang. deželni arhiv v Budimpešti.

rojene lastnosti mladine in biti seznanjen z okoliščinami, v katerih živimo, da mora dobro poznati svet in različne dozodajšnje pripomočke, ki so jih učeni in v teh stvareh izkušeni moške že izdali na svetlo; mislim, da sem se dolgo in brez neke značilne utrujenosti učil pri vseh teh, vendar nisem od njih prevzel njihovih stališč v celoti, marveč samo v posamičnostih. Zavoljo tega torej in tudi zato, ker vem, da vsi svojo hvalevredno skrb in svoje premissljevanje usmerjajo v to, da dovolj urejeno (logično) in bistroumno opišejo, po kakšnih načelih naj se kar najbolj uredijo višje šole, kakor so akademske gimnazije, sem svoje misli (če je na posled nekaj le objave vredno) za sedaj skrajšal (medtem ko bom to, kar mi je preostalo, če bo božja volja, objavil ob svojem času) tako, da sem pripravil navodila samo za našo šolo, za učence v njej, vpisane v posamične razrede, za zdajšnje število javnih učiteljev in za druge stvari, s katerimi se tu srečujemo. Mislim, da se šola lahko popravi v določenih stvareh tudi s temi navodili — brez škode za boljša stališča pametnejših mož.«

V drugem delu svojega Prispevka obravnava Farkaš potem za vsak razred posebej predmetnik, urnik, učni postopek s specifikacijo gradiva, učne knjige ter časovno opredelitev pouka.³³

V tretjem delu ali Pripombah razgrinja avtor učnega programa še nekaj življenjsko zasnovanih napotil, ki zrcalijo njegovo zavestno preobrazbeno naravnost pri vzgojno-izobraževalnem delu. Čeprav poudarja, da se živi jeziki, predvsem nemščina in madžarščina, lahko poučujejo samo privatno, vseeno javno opozarja na dejstvo, da licej le lahko za tak pouk zagotovi strokovno kvalificirane učne moči. O trgovini in industriji pa je, po njegovem mnenju, učence moč seznaniti pri drugih predmetih, še posebej pri zemljepisu in zgodovini. Posebej zaznaven Farkašev odmik od dotedanje srednješolske prakse je moč razbrati iz predloga, da se učenci osvobodijo udeležbe na takojmenovanih tedenskih verskih nagovorih ter štirikrat tedensko predpisanih večernih molitvah.

Poleg dejstva, da je Farkaš — ne enkrat v nasprotju s kulturno politiko dunajskega dvora — pri sestavljanju svojega vzgojno-izobraževalnega koncepta dosledno upošteval načelo tolerantnosti tako glede nacionalne pripadnosti ali rabe jezika kakor tudi glede družbene razslojenosti, je tudi v njegovih metodoloških opombah moč zaslediti odsev prosvetljske naravnosti. Posredovanje učne snovi bi naj bilo po njegovih besedah ne samo kar najvestnejše, marveč »čim krajše, čim lažje, čim preprostejše« ter v vsakem pogledu — »prilagojeno samemu življenju«.

Metodološko dopolnitev Farkaševega učnega programa vsebuje še 10 ohranjenih razrednih urnikov. Čeprav to gradivo na zunaj nikjer ne izkazuje Farkaševega avtorstva, njegova tesna vsebinska naslonitev na Pri-spevek to vendarle potrjuje.

Glede na renomiran položaj šopronskega liceja v protestantskem šolstvu na Ogrskem³⁴ so bila Farkaševa programska-metodološka navodila — poleg terezijanske učno-vzgojne naredbe — upoštevanja vreden dokument, ki je proti koncu 18. stoletja prispeval k pospešitvi pozitivnih vplivov na splošen razvoj šolstva v mnogonacionalni državni skupnosti. V šopronskem merilu velja opozoriti tudi na dejstvo, da je ta dokument predstavljal za Farkaševega naslednika dragoceno predlogo, številnim licejskim dijakom pa dobrodošel kažipot.

Slovenski učenci v obdobju Farkaševega rektorstva

V zenitu Farkaševega rektorstva lahko na podlagi edinega ohranjenega matičnega popisa licejskega dijaštva, ki se nanaša na leto 1777,³⁵ ugo-

³³ Njegov predmetnik za najnižji (šesti) razred obsega pouk krščanskega nauka, izbrane izreke sve-tega pisma, latinsko, madžarsko ter deloma nemško branje, latinsko, madžarsko ter nemško pisanje, deklinacijo in komparacijo, biblijske zgodbe ter osnovne operacije iz aritmetike — za najvišji (prvi raz-red) pa je predvidel pouk grškega in hebrejskega jezika, dogmatično in moralno teologijo, splošno prak-tično filozofijo, etiko, naravno ter mednarodno pravo, cerkveno in lit. zgodovino ter stilistiko.

³⁴ Kosáry Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Budapest 1980, 112–115, 487–489.

³⁵ Matični popis nosi naslednji latinski naslov: *Catalogus Discipulorum in Schola Latina, Sopron Aug. Conf. Anno 1777 ineunte conscriptus*.

tovimo, da je šopronsko luteransko učilišče obiskovalo sorazmerno največ gojencev iz železne županije.³⁶ Ker je tudi Prekmurje spadalo k tej županiji, ni nič čudnega, če je v drugi polovici 18. stoletja naraslo še število slovenskih obiskovalcev liceja. Poglavitni razlog za to pa je vendarle iskati v okrepljeni zavesti prekmurskih in šomodjskih slovenskih luteranov, da je višje izobraževanje naraščaja v vplivnem protestantskem mestnem središču edina uspešna pot v odporu proti rekatolizacijskemu pritisku. Taki usmeritvi je v znatni meri pripomoglo tudi šolanje manjšega števila prekmurskih otrok v artikularnem Nemes Csóu in pa dejstvo, da je na vodstveno mesto v uglednem šopronskem učilišču uspel priti sorojak, ki je bil sam goreč luteran in ki so mu bile dobro znane tegobe slovenskih protestantov v rojstnem okolišu. Po nepopolnih podatkih se je v času Farkaševga učiteljevanja in vodenja šopronske licejske ustanove le-tu šolalo nad 30 slovenskih dijakov.

Med prvimi slovenskimi dijaki v začetnem obdobju Farkaševga delovanja na liceju velja omeniti Mihaela Bakoša, ki je zavoľo nadaljevanja šolanja prispel v šopron iz Nemes Csóa. Čeprav mu Farkaš na liceju ni bil neposredni učitelj,³⁷ ni dvoma o tem, da si je kljub temu pridobil njegovo naklonjenost in da je ob njegovem posredovanju pri rektorju-prijatelju Jožefu Benczurju došel na znano bratislavsko učilišče. Le-tu je končal Bakoš svoje šolanje pod neposrednim vodstvom tega uglednega slovaškega šolnika in znanstvenika, ki je sicer pripadal krogu vplivnih slovaških podpornikov vzhodnoslovenskega luteranskega gibanja.

Po letu 1760 sta bila Farkaševa učenca štefan Bačić iz Tešanovec, ki je kot učitelj celo sedem let deloval na liceju (pozneje pa je bil vpeljan za pastora na šomodjsko)³⁸ ter štefan Smodiš iz Líszoa na šomodjskem, ki je po daljšem obdobju učiteljevanja in duhovnikovanja končal življenjsko pot v Bodoncih (1799); po izšolanju na liceju pod Farkaševim vodstvom je nastopil učiteljsko službo med šomodjskimi Slovenci tudi Nikolaj Kozma iz Vuče gomile. Iz uradnega popisa dijaštva na šopronskem luteranskem liceju v letu 1777³⁹ pa je na tem zavodu moč ugotoviti šolanje naslednjih učencev iz Prekmurja:

Ime in priimek	Rojstni kraj	Razred ⁴⁰
Blaž Berke	Lončarovci	VI
Mihael Tolvaj	Šalovci	V
Franc Gergar	Križevci	V
Mihael Sedonja	Vaneči	V
Štefan Smodič	Bakovci	V
Aleksander Rado	Selo	IV
Sigismund Rado	Selo	III ⁴¹
Ladislav Rado	Selo	II
Štefan Bačić	Tešanovci	II ⁴²

Nekaj let pred razglasitvijo tolerančnega patenta je bil — bržkone po zaslugi svojega nemes-csójskega učitelja Mihaela Bakoša — sprejet v šopronsko luteransko učilišče štefan Sijarto iz Večeslavec. Njegovo ime je moč zaslediti v enem od matičnih popisov licejskih dijakov, prav tako pa tudi v spisku alumnistov (internatskih podpirancev). Učni napredek v času

³⁶ Od 243 dijakov šopronskega luteranskega liceja jih je v letu 1777 bilo iz železne županije 49.

³⁷ V Bakoševem življenjepisu se omenjata kot njegova neposredna učitelja v času šopronskega šolanja — János Asboth in József Szarka.

³⁸ Mesterházy Sándor, A somogyi ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyházmegye története, Nagykanizsa 1932, 42.

³⁹ Catalogus Discentium In Schola Latina Sopron, Aug. Conf. Anno 1777 ineunte conscriptus, deželni arhiv v Budimpešti.

⁴⁰ V popisnih listih iz leta 1777 velja šteti za najvišji licejski razred.

⁴¹ Slovenskega porekla sta prav gotovo tudi Janez in Jožef Lepoša iz Tétha, ki sta bila prav tako vpisana v tretji razred liceja.

⁴² Štefan Bačić je bržkone sin istoimenskega (in že omenjenega) učitelja oziroma pastora.

Farkaševga rektorstva in povezanost z Bakošem sta ga koncem leta 1783 privedla za učitelja v Križevce, prav tako pa tudi na pisateljsko pot v materinskem jeziku, ki je bila speljana na že preizkušene tirnice Küzmičeve in Bakoševe ustvarjalnosti.⁴³ Z gotovostjo je moč uvrstiti v zaključno obdobje Farkaševga vodenja šopronskega učilišča tudi všolanje »okoli osem mladeničev slovenske narodnosti«, o katerih piše leta 1788 Mihael Bakoš Institutorisu Mošovskemu.⁴⁴

Čeprav zavoljo pomanjkanja dokumentacijskih virov ni moč točno ugotoviti Farkaševe neposredne vzgojiteljske in izobraževalne vplivnosti na slehernega slovenskega dijaka, je iz njegove pedagoške in druge javne dejavnosti vendarle moč razpoznati njegovo skrb za temeljito izobraženost mladih sorojakov in zavestno spremljanje položaja v protestantskem gibanju ter posredovanje pomoči za obstoj luteranske skupnosti med Muro in Rabo. Ko so se slovenski dijaki — skladno s Farkaševimi pedagoškimi načeli in prosvetlensko naravnostjo — odločali za nadaljevanje izobraževanja drugje, so jih njegova priporočila usmerjala v slovaške šolske centre (Bratislavo, Kežmark, Prešov). Ni nobenega dvoma, da je pri tem odigrala nemajhno vlogo Farkaševa navezanost na vplivni slovaški protestantski krog, zaznavno pa je v teh in takih opredelitvah bilo prisotno tudi pojmovanje jezikovne sorodnosti in pripadnosti še ne afirmiranemu občestvu, ki se je tako v slovaškem kot slovenskem primeru želelo osvoboditi more zapostavljanja in izkoriščanja. Farkaševa pomoč pri iskanju štipendij za slovenske dijake in njegova posredovalna vloga pri pošiljanju denarnih prispevkov, knjig in pošte, naslovljene Bakošu, iz Bratislave v šurd, prav tako potrjujeta iskreno zainteresiranost za nemoteno izobraževanje mladih ljudi ter za ohranitev ustvarjalnih moči organizatorjev in sestavljalcev slovenskih knjižnih publikacij za versko ter splošno izobraževalno rabo. Njegov ugled, strokovna avtoriteta in vzorna življenjska pot v tujem mestnem središču so pozneje, ob uveljavitvi tolerančnega patenta, v tolikšni meri okrepili zaupanje slovenskega luteranskega občestva v Prekmurju in na šomodjskem v licejsko poslanstvo, da se je ob koncu 18. in začetku 19. stoletja prilliv slovenskih učencev v šopron ne samo stabiliziral, marveč tudi povečal.

Ni brez vsake podlage tudi domneva, da je ugledni šopronski rektor na nek način sodeloval pri knjižni izdaji Küzmičevega Nouvoga zakona ali testamentoma.⁴⁵ Ker je bil Bakoš prizadeven organizator gmotne pomoči za natisk tega dela,⁴⁶ je v okviru svojih prijateljskih stikov s Farkašem prav gotovo tudi njega seznanil o tekoči problematiki izdaje in ob tem upošteval tudi njegove nasvete. Še pomembnejša pa je možnost, da bi Farkaš poleg posredovanja pri Józsefu Torkosu,⁴⁷ da le-ta prevzame avtorstvo predgovora h Küzmičevemu prevodu, dejansko tudi sam sodeloval pri njegovi konkretizaciji. Idejna zasnova dveh odlomkov z izrazito prosvetlensko vsebino — prvega o materinskem jeziku in drugega o ozemeljski opredeljenosti vzhodnoslovenskega občestva, — je dokaj blizu Farkaševemu načelu o uvedbi živih jezikov v njegov licejski učni program.⁴⁸ In končno, ali bi bilo sploh kakorkoli utemeljeno, da Torkoš ne bi sprejel med drugim

⁴³ Najnovejša raziskovanja dopuščajo domnevo, da je ob Farkaševem soglasju Sijarto predčasno zapustil šolanje v Šopronu ter odšel za učitelja v Križevce.

⁴⁴ Franc Šebjanič, Pisma Mihaela Bakoša Mihaelu Institutorisu Mošovskemu, posebni odtis iz »Jezika in slovstva«, Ljubljana 1969—70, 11.

⁴⁵ Kljub dejstvu, da se na naslovni strani Küzmičevega dela omenja kot mesto natiska Halle na Saškem, ta navedba ni povsem dokumentirana. V kolikor bi Nouvi zakon bil natisnjen kje drugje, je v tem slučaju možno različno sodelovanje Farkaša.

⁴⁶ Bakošovo prizadevanje za zagotovitev gmotne pomoči za natisk NZ je predvsem razvidno iz njegovega pisma M. Institutorisu z dne 4. julija 1771.

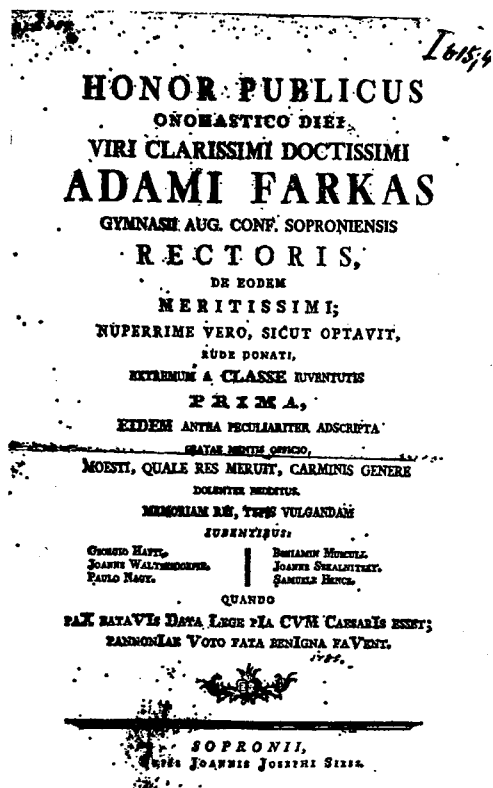
⁴⁷ József Torkos (1710—1791) je bil eden vodilnih pastorejv v Šopronu ter avtor številnih zgodovinskih ter verskih publikacij.

⁴⁸ V svojih Opombah Farkaš med drugim piše: »V latinske šole se lahko vpiše samo tisti učenec, ki zna dobro brati. Madžar madžarski, Nemec nemški.«

tudi mnenja svojega učenega soborca za utrditev luteranstva v takratni Ogrski? To še posebej, ko je šlo za moralno pomoč slovenskim luteranom, ki jim je po poreklu in zavzetosti za njih bodočnost pripadal — kot je bilo to znano že takrat — sam Farkaš?

Smrt in oporočna povezanost s prekmurskim slovenskim občestvom

Neposredno pred objavo tolerančnega patenta, ki je tako za Farkaša kot za mnoge druge vodilne osebnosti luteranske skupnosti na Ogrskem pomenil zadoščenje in zmago slavno odpiranje novih perspektiv, sta ne-utrudnega rektorja prizadela dva nevšečna pojavi. Pod vplivom izvenlicejskih okoliščin je prehodno začelo usihanje protestantskega dijaštva

Naslovna stran častilne pesmi

v Šopronu, hkratno pa so začele pešati tudi Farkaševe življenjske moči. Ob tem ter ob dognanju, da je treba liceju zagotoviti času primerno vsebino in za to delo mobilizirati vitalnejšo osebnost, je 1. novembra 1785, dosleden samemu sebi, prostovoljno odstopil z rektorskega položaja. Kot je razvidno iz kronograma na naslovni strani godovne pesmi za Adama Farkaša iz tega obdobja, so se učenci najvišjega razreda z bolečino v srcu poslavljali od njega. Med drugim so mu v latinski pesmi tudi takole pomodrovali:

Med pogrebom namreč in odloženo službo

Muza ne more najti nobene razlike.⁴⁹

⁴⁹ V izvirniku: Attamen exequias inter munusque repostum
nullum discriminem cernere Musa potest.

Nedolgo po predaji rektorstva in seznanitvi z novim učnim načrtom liceja je 12. februarja 1786 umrl.

Njegovi učenci so počastili njegov spomin z natiskom žalne pesmi v latinsščini in nemščini.⁵⁰ V običajnem leporečju sedemnajstih kitic nemške pesmi je moč prebrati karakteristična poimenovanja (»prosvetljeni duh«, »blag, zvest učitelj«, »očetovski...« itd.), ki se skladajo s poznejšimi spominskimi zapisi njegovih nekdanjih učencev.

Posmrtna pesem licejskih dijakov

Ko so 13. februarja 1786, en dan po Farkaševi smrti, odprli njegovo lastnoročno, v nemščini spisano oporoko iz leta 1781,⁵¹ je v tej »poslednji volji« bilo kaj lahko razpoznati njegovo temeljno življenjsko opredeljenost, ki ji je želel ostati zvest tudi po svoji smrti. V oporoki je človeško preprosto in jasno izpovedal, da prihranjeno denarno imetje dodeljuje svojcem, luteranskim ustanovam in posredno ukaželjnim slovenskim luteranskim mladincem ter »ubogemu slovenskemu ljudstvu«. V šesti točki testamenta določa:

»... poleg prej dodeljenega zapuščam predhodno omenjeni madžarski evangeličanski cerkvi v Nemes Csóu 100 goldinarjev, ki naj jih le-tej točno in pravilno v gotovini poravnava odbornik Janez Farkaš iz Panovec, k temu je dodati še tristo goldinarjev, torej skupno štiristo goldinarjev, in sicer s tem posebnim namenom in zato, da bi predpostavljene prej omenjene cerkvene občine, ki bodo najdobrohotneje prevzeli vestno vodenje teh štiristo goldinarjev, z letnimi obrestmi od tega

⁵⁰ Naslov latinske pesmi glasi: Honor publicus onomastico diei V. C. D. Adami Farkas, nemški pa: Um Grabe des Wohlbedeborenen und Wohlgelehrten Herrn Rector Farkas.

⁵¹ Celotni testament, ki sta ga kot priči sopedpisala Andreas Torkos in Carl Erhard Artner, obsega enajst točk; oporočna listina (Dieses ist mein Adami Farkas... letzter Wille), arhiv županije Győr-Sopron v Sopronu.

Glasom oporoke je bil upravljalec Farkaševe ustanove konvent šopronske luteranske skupnosti. Le-ta pa predvsem od začetka 19. stoletja dalje ni »vedno zares vestno in tako upravljal, da bi s tem bila izpolnjena in dosežena... poslednja volja ter dober in pošten namen« kot je to želel ustanovitelj Farkaš.

Štipendijski sklad Adama Farkaša, ki je bil poleg njegovega potomstva namenjen »takim, ki si bodo prizadevali služiti pravični stvari ubogega, zapuščenega, takolimenovanega slovenskega ljudstva na cerkvenem, šolskem in političnem področju« je praktično obstojal pri šopronskem cerkvenem vodstvu do konca prve svetovne vojne. Po uradni objavi šopronske evangeličanske cerkvene občine so denarna sredstva te ustanove koncem leta 1901 znašala 4.019 kron in jo je na lestvici aristokratskih ter meščanskih podporniških mehanizmov zategadelj moč uvrstiti med pomembnejše štipendije luteranske skupnosti v zapadni Ogrski.⁵⁴

Iz arhivskega gradiva cerkvene občine v Nemes Csóu in prav tako iz regionalnih ter osrednjih evangeličanskih dokumentacij ni moč ugotoviti črpanja sredstev iz Farkaševega oporočnega volila za šolanje slovenskih otrok v tem artikularnem kraju.⁵⁵ V obdobju po objavi tolerančnega patenta je prav tako neznana usoda tistega dela sredstev, ki bi naj v skladu s Farkaševo oporoko bil izrecno namenjen »posedovanju, graditvi ali vzdrževanju« cerkvenih objektov in šol vzhodnoslovenskega luteranskega življa. Med prvimi znanimi podatki o dodeljevanju štipendij iz Farkaševega volila pri šopronskem konventu velja omeniti zaznambo v blagajniškem zapisniku iz leta 1795, po kateri je izmed petih koristnikov zagotovo le eden Slovenec (Berke). Tudi na sinodi ogrske luteranske cerkve leta 1800 v kraju Vadosfa se v zvezi z obravnavo Farkaševega štipendijskega sklada omenja zgolj ime Karla Kučana, ki po vsej verjetnosti pripada neposrednemu sorodstvenemu krogu. Ni dvoma, da so v teku več kot enega stoletja po Farkaševi smrti prejemali denarna sredstva iz njegove štipendijske ustanove posamezni slovenske luteranski dijaki oziroma študentje, očitno pa je vendarle, da so bili v manjšini in da je bila tako plemenita ter domoljubna naravnana Farkaševa »poslednja volja« zavestno izigrana.

Vrednotenje Farkaševe osebnosti in dejavnosti

V pedagoški in protestantski publicistiki Avstro-Ogrske, ki je v 19. stoletju pogostokrat obravnavala razvojna pota in regionalno ter v določeni meri tudi mednarodno vlogo šopronskega luteranskega liceja, prav tako pa tudi dejavnost vodilnih osebnosti tega učno-vzgojnega zavoda, je podoba Adama Farkaša našla zgolj registratorski odmev. V svojih »Spominih« se je bežno pomudil ob neoporočenosti njegove osebnosti evang. škof János Kis (1770—1846),⁵⁶ ki je bil v času njegovega rektorstva sprejet v licej. V nemški in madžarski izdaji kratke »Zgodovine šopronskega evang. glavnega učilišča« iz leta 1857, ko so v šopronu proslavljali 300-letnico licejskega obstoja, je Mátyás Müllner (1818—1902) prav tako površno označil Farkaševo rektorstvo. Samo leto dni pozneje (1858) je luteranski duhovnik in publicist Lajos Haán (1818—1891)⁵⁷ v svoji latinski predstavitvi študentov iz ogrskih pokrajin na jenski univerzi Farkašu odrekel uvrstitev v »vzvišeni« krog osebnosti, priznal pa mu je marljivost in dobrodelništvo šopronskemu učilišču. Leta 1892 je v češkem življenjepisnem delu o J. Ribayu pisec Ferdinand Menčík navedel predmete, ki jih je Farkaš Ribayu predaval

⁵⁴ A soproni ag. hitv. evang. egyházközség kezelésére bizott alapítványok és alapok kimutatása, Sopron 1902, 31.

⁵⁵ Po uveljavitvi tolerančnega patenta leta 1782 je Nemes Csó izgubil svoj nedkanji izjemni položaj in med učenci luteranske šole je v zadnjem desetletju zaslediti le redkega slovenskega šolarja.

⁵⁶ Kis János, Emlékezéseim, Sopron 1845—46, 3—30.

⁵⁷ Haán Ludovico, Jena hungarica, Gyulae 1858, 67.

v najvišjem razredu; kot zanimivost te publikacije velja omeniti objavo Ribayevega neostvarjenega načrta o ustanovitvi slovansko-češkega inštituta ali združenja med Slovani na Ogrskem,⁵⁸ v katerem je, bržkone po Farkaševem posredništvu, naveden tudi prekmurski slovenski jezik.

Arhivski zapisi o Adamu Farkašu so številnejši in nekateri tudi obsežnejši.

Njegov učenec in poznejši življenjepisni kronist György Hrabovszky (1762—1825) je v svoji »Gymnasiologiji« iz leta 1816 za svojega »zelo draga in milostno dobrega« učitelja zbral temeljne podatke in zapisal tudi naslove Farkašu posvečenih tiskanih dijaških verzifikacij.⁵⁹ V zanimivem

*Farkas Adam Soproni fő iskola
lak Rectora igen kedves és Regyes jó Tanítónak
Röleket Vaa 1730. évi
Tanult Sopronban 1730-1738-ig, melynek alatt
meg-jöttével előbb Con Rectori, azután Rectori
hivatalát viselt Sopronba 32 Ertendőig. A
munka soká után való erőtelenséggel észrevén
le tette hivatalját 1785-ig, mely alkalmat
ággal így búcsúztatóle úgy helyen hila-
dats Tanulmányai: Honor Publicus Onomas
tico*

Zapis o Adamu Farkašu v Hrabovskega Gymnasiologiji

zapisu neznanega avtorja, ki ga je najti v prepisu skrajšane različice »Gymnasiologije« Jánosa Režika (ok. 1650—1710), je označen za Slovenca oziroma »ne povprečnega« Slovana. Obravnave Farkaševe rektorske dejavnosti in njegovega učnega programa in metode se je najkonkretnjeje lotil poznejši licejski profesor Sámuel Németh. V svojem neizdanem in dokaj obširnem tipkopisu o razvojnih poteh šopronskega liceja je bivšemu rektoru in njegovemu pedagoškemu delu odmeril sorazmerno največ prostora in po svoje naravnanih obrazložitev.⁶⁰

Glede na to, da je v osrednji slovenski publicistiki ime Adama Farkaša malodane popolnoma neznano, bi bilo pričakovati vsaj poskus prizadevnije osvetlitve njegove osebnosti v konfesionalnem prekmurskem tisku med vojnoma. Temu pa vseeno ni tako. Njegova predstavitev v brošurici »Prekmurja znameniti evangeličanski možje«, ki sta jo pripravila za narečni tisk Adam Luthar in Janoš Flisar, predstavlja površen in nedokumentiran zapis, ki dejansko bolj zamegljuje kot pa razsvetljuje podobo znamenitega Prekmurca iz 18. stoletja.⁶¹

⁵⁸ Naslov načrta v izvirniku: Projectum instituti seu societatis slavo-bohemicae inter slavos in Hungaria etc. 1793. 13. Novembris.

⁵⁹ Hrabovszky György, Gymnasiologia, 38—39, rokopisna zbirka evang. cerkvene občine v Sopronu.

⁶⁰ Németh Sámuel, A soproni evangélikus liceum történetének egy százada, 1681—1781, 37—55, rokopisna zbirka gimnazije Daniela Berzsényija v Sopronu.

⁶¹ Flisar Janoš-Luthar Adam, Prekmurja znameniti evang. možje, M. Sobota (bl), 53—57; poglobitni vir predstavitev A. Farkaša predstavlja skopo sporočilo S. Payera.

Vzgojiteljsko delo Adama Farkaša je kljub prostorski oddaljenosti od rodnega Prekmurja na različne načine in večidel posredno povezano z njegovim trnovitim zgodovinskim razvojem. V polstoletnem obdobju protireformacije 18. stoletja, ko sta izobraženost in izobraževanje postala edino obrambno orožje življenjsko ogroženega luteranstva v Prekmurju in v slovenskih naselbinah na šomodjskem, se je v najbolj kritičnem času pojavil na vodilnem mestu šopronskega liceja šolnik slovenskega porekla, ki je prostovoljno prevzel del moralne odgovornosti za usodo svojih rojakov. Med tem ko je v Ljubljani prizadevni Blaž Kumerdej skušal priklicati v življenje načrtno izobraževanje učiteljev za večinski slovenski živelj, je Farkaš po svojem učnem načrtu in v tolerantnem vzdušju naravnaval šolanje pastorej, učiteljev in uradnikov različnih narodnosti. Pod njegovim neposrednim nadzorstvom ali tudi samo pod njegovim okriljem se je še pred razglasitvijo tolerančnega patenta izšolala peščica mladih prekmurskih Slovencev. Ko so le-ti neenkrat z njegovo podporo dospeli do redkih artikularnih krajev, so z znanjem, pridobljenim na šopronskem učilišču, in s pisano ter natisnjeno ali srčno govorjeno materinsko besedo svoje rojake popeljali po Küzmičevi poti. Njegovo posredništvo bratislavske gmotne pomoči Bakošu, njegovo soglasje k Sijartovemu odhodu za učitelja v Križevce (morda brez končnega licejskega šolanja), njegovo povezovanje z vidnimi slovaškimi luterani, to so vse bila vzpodbudna dejanja za slovenski živelj, ki ga je pritiskala mora potujčevanja. Čeprav vse to govori o resnični domoljubnosti, je treba vendarle opozoriti na dejstvo, da je edini ohranjeni pisani dokument iskrene povezanosti z rojaki njegova oporoka. Le-ta zrcali po eni strani Farkaševo moralno-politično zvestobo rodni grudi, po drugi strani pa tudi konkretizacijo gmotne pomoči vzhodnoslovenskemu luteranskemu občestvu. Farkaš je zaslužen tudi zategadelj, ker je poleg štefana Küzmiča in Mihaela Bakoša na pedagoškem področju poskrbel za to, da slovensko protestantsko gibanje na vzhodu po letu 1782 ni kadrovske ne pripravljenosti dočakalo obdobje svoje obnove.

Zusammenfassung

ADAM FARKAŠ (1730—1786)

Franc Šebjanič

Unter den bekannten Vertretern der ostslowenischen protestantischen Bewegung im 18. Jahrhundert — d. h. zur Zeit der Gegenreformation in Ungarn — ragt die Persönlichkeit des Pädagogen und Methodikers Adam Farkaš besonders hervor. Dank seiner pädagogischen Ausbildung und seines erzieherischen Engagements nimt A. Farkaš als aufklärerischer Vorkämpfer seiner Zeit einen hohen Rang ein. Er war Rektor des berühmten lutheranischen Lyzeums in der westungarischen Stadt Sopron, und dadurch stand er in enger Verbindung mit den Geschehnissen und den Anhängern Luthers und ihrer Entwicklung, im Übermurgebiet (Prekmurje) und in Somogy.

Seinen Lebensweg begann A. Farkaš in Suhi vrei (heute Ort Tesanovci). Hier wurde er 1730 geboren (2 Jahre, bevor die militärische Intervention gegen Luthers Anhänger in Prekmurje und Örség stattfand). Grund- und Mittelschulausbildung erhielt er am Lyzeum in Sopron. Danach ging er zum Studium ins Ausland an die Universität Jena in Sachsen. Nach Beendigung seines Studiums in Jena kam er nach Ungarn zurück, um mit 23 Jahren seine Laufbahn als Lehrender zu beginnen. Zunächst wurde er zum Subrektor, später zum Konrektor berufen. Nach dem Rücktritt von Janos Ribini wurde A. Farkaš im Jahre 1758 zum Rektor der berühmten Gymnasium in Sopron ernannt, wo in der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts bekannte Fachleute und Mitarbeiter in öffentlichen Diensten ausgebildet wurden.

⁶² Schmidt Vlado, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I., Ljubljana 1963, 98, 104.

Unter dem Dach des lutheranischen Lyzeums sammelten sich zu jener Zeit in einer toleranten Atmosphäre Schüler aus allen Gebieten des damaligen multinationalen Ungarn (aus der Slowakei, aus Vojvodina, aus Transylvanien und dem slovenischen Prekmurje). Während seiner Tätigkeit am lutheranischen Lyzeum in Sopron hat A. Farkaš den Lehrplan für »Praktische Philosophie« ergänzt und vervollständigt, den ursprünglich Ribini verfaßt hatte. Diese Arbeit hat später der slowakische Schüler Juraj Ribay (1773) als gemeinsames Werk von Farkaš und Ribini bezeichnet. Als Lebenswerk während seiner Tätigkeit am Lyzeum kann aber das Lehrprogramm aus dem Jahre 1775 angesehen werden, das in starkem Ausmaß den aufklärerischen Geist seines Verfassers erraten läßt. In diesem Werk kommt auch A. Farkaš' Begabung als Methodiker zum Ausdruck.

Aus der Hinterlassenschaft von Farkaš können wir heute schließen, der er freundschaftliche Beziehungen mit zwei bekannten slowakischen Protestanten unterhielt, nämlich mit dem Rektor Josef Benczur und dem Pastor Mihael Institoris Mošovski. Beide unterstützten als Wohltäter die slovenisch-lutherische Bevölkerung in Prekmurje in erster Linie deshalb, weil sie mit Farkaš in Verbindung standen.

Während der Rektoratszeit von Farkaš und größtenteils durch seine Hilfe und Unterstützung wurden damals am Lyzeum in Sopron über 30 Schüler slovenischer Herkunft an dieser Schule ausgebildet. Zu den ersten, die das Lyzeum bereits zu Beginn der Aktivitäten von A. Farkaš besuchten, zählt der Mitarbeiter von Štefan Küzmič und Verfasser von *Nouvi graduval*, Michael Bakoš; und zu den letzten der Lehrer und Autor von *Mrtvecse pesmi* Štefan Sijarto.

Die tiefe Verbundenheit zu seiner Heimat hat Farkaš besonders in seinen Testament zum Ausdruck gebracht. Er veranlaßte, daß nach seinem Tode (er starb im Jahre 1786) ein Teil seiner gesparten Finanzmittel für die Ausbildung der slovenisch-lutherischen Jugend wie auch zur Unterstützung von »armen Slovenen« zur Verfügung stand, denen er die Errichtung und Erhaltung einer eigenen Kirche und Schule ermöglichen wollte.

Neben Štefan Küzmič und Mihael Bakoš hat Adam Farkaš sich auch als Pädagoge große Verdienste erworben und dazu beigetragen daß sich eine Periode der protestantischen Bewegung der Ostslowenen nach 1782 nicht unvorbereitet entwickeln konnte.

Összefoglaló

FARKAS ADAM (1730—1786)

Franc Šebjanič

A XVIII. század kelet-szlovén protestáns mozgalom kiemelkedő reprezentánsai között különös figyelmet érdemel Farkas Ádám, a kiváló pedagógus és módszertani szakértő. Abban a korban élt és dolgozott, amikor az ellenreformáció nyomása egyre fokozódott Magyarországon. Pedagógiai képzettsége és a nevelés iránti odaadása révén igen tekintélyes helyet foglalt el a kor hierarchikus művelődésügyének ranglétráján. Ugyanis rektora volt a neves soproni evangélikus liceumnak, és mint ilyen szoros kapcsolatban állt a muravidéki és Somogy megyei szlovének között munkálkodó lutheránus szervezőkkel és egyéb személyiségekkel.

E nagy műveltségű embernek az életútja Suhi vrej (jelenleg Tésanovci) helyiségben kezdődött. Itt született 1730-ban, két évvel a muravidéki és őrségi lutheránusok ellen indított katonai intervenció előtt. Elemi és középiskolai tanulmányait a soproni liceumban végezte, majd Szászország-i jénai egyetemen folytatta tanulmányait. Ezek befejeztével Jénából visszatért Magyarországra és alig 23 évesen kezdte meg tanári pályafutását. Kezdetben segédrektor, majd rektorhelyettes, később 1759-ban, Ribini János távozása után, mint rektor működött a soproni tanintézetben, ahol a XVIII. század második felében a későbbiek során számos ismert szakember és közéleti személyiség tanult. Ebben az időszakban a liceum felede alatti toleráns légkörben gyülekeztek az akkor soknemzetiségű Magyarország valamennyi tájáról (Szlovákiából, Vajdaságból, Erdélyből és a szlovén Muravidékről) a diákok. Farkas Ádám volt az, aki kiegészítette és értelemszerűen kikerekítette a tanintézet »gyakorlati filozófia« című tantervét, amelyet Ribini János dolgozott ki, és a szlovák nemzetiségű Juraj Ribay (a tanintézet diákja) 1773-ban úgy jegyezte fel, mint Farkas és Ribini közös munkáját. Farkas liceumi életművét kétségtelenül az 1775 évi tanterv képezi, amelyet már érezhetően a felvilágosodás szelleme hat át. Ebben a munkájában tapasztalható Farkas kivételes érzéke a tanítás módszertanához.

A rendelkezésre álló dokumentumok tanúsága szerint Farkast baráti kapcsolatok fűztek Josef Benczurhoz és Mihael Institoris Mosóczyhoz, a két tekintélyes szlovák közéleti személyiséghez, akik e barátság révén őszinte szószólói és jötevői voltak a muravidéki szlovén protestáns lakosságnak.

Farkas rektorsága alatt és kiváltkép az ő jóvoltából mintegy harminc szlovén diák tanult a soproni evang. liceumban. Működésének kezdő időszakában a liceum első diákkjai között ott volt Küzmics István munkatársa és a »Nuovi graduval« c. mű írója, Bakos Mihály, majd a legutóbbiak között a »Mrtvecsne peszmi« című verseskönyv szerzője, Szijarto István.

A szülőföldje iránti szeretet Farkas külön és konkrétan a sajátkezűleg írt végrendekezésében jutatta kifejezésre. A halála után (amely 1786-ban következett be) a megtakarított pénzének egy részét a szlovén lutheránus fiatalság iskoláztatására szánta, valamint a »szegény szlovén embereknek, hogy létesítsenek és építsenek maguknak iskolát és templomot«. Farkas Ádám érdemének számít kiváltképp az, hogy a pedagógia terén — Küzmics István és Bakos Mihály mellett — gondoskodott arról, hogy a szlovén protestáns mozgalon 1782 után nem felkészületlenül várta be a megújodás időszakát.

Slovenska matica, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 7,
med drugimi svojimi publikacijami zalaga in članom Zgodovinskega društva za Slovenijo nudi po svojih članskih cenah tudi

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 1/1971 — 180 din.

Vsebina: Zmago Bufon — Naravoslovje v slovenskem narodnem prebujanju, Lavo Čermelj — Fizik Nace Klemenčič (1853—1901), Vladimir Murko — Staro in novo o življenju in delu Josipa Resslera, Franc Minařík — Ptujske lekarne, lekarnarji in njihove hiše, Ante Stefančić — Kratak pregled zdravstvenega nadzorstva živil nekoč in danes s posebnim poudarkom na Sloveniji;

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 2/1974 — 180 din.

Vsebina: Vladimir Murko — Starejši slovenski znanstveniki in njihova vloga v evropski kulturni zgodovini — astronomi, Milko Matičetov — Zvezdna imena in izročila o zvezdah med Slovenci, France Adamič — Naš prispevek k razvoju genetike in žlahtnjenja rastlin, Zmago Bufon — Naravoslovje v slovenskem narodnem prebujanju II;

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 3/1975 — 180 din.

Vsebina: Drago Mušič in Janez Batis — Življenje in delo J. M. Žagarja (Sagarja), Peter Borisov — Sto dvajset let od ustanovitve naravnega zdravilnega zavoda na Bledu, Velimir Zavrnik — Mariborski tekst napotkov mojstra Albranta za zdravljenje konj;

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 4/1979 — 300 din.

Vsebina: Janko Pučnik — Razvoj vremenoslovja na Slovenskem, Zmago Bufon — Ivan Žiga Popovič kot naravoslovec in rodoljub, Karel Bajc — Ivan Žiga Popovič predhodnik oceanografije, Franjo Sevnik — Žagarstvo na Slovenskem, Jože Maček — Izbruh in širjenje krompirjeve plesni na Kranjskem v 19. stoletju, France Adamič — Stoletnica rojstva profesorja dr. Frana Jesenka.

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 5—6/1981 — 620 din.

Vsebina: France Habe, Andrej Kranjc — Delež Slovencev v speleologiji, Eman Pertl — Prvi slovenski zdravniki v Mariboru, France Adamič — Razvoj agrotehničnih znanosti na Slovenskem, Srdan Turk — Masivne in lesene konstrukcije na Slovenskem, Srdan Turk — Michael Strukel (Štrukelj) prvi redni univ. profesor med slovenskimi gradbeniki.

Prihodnji zvezek Zbornika bo priobčil gradivo s posveta o dr. Janezu Bleiweisu vit. Trsteniškemu.